

HASSAN B. SABİT EL-ENSÂRÎ

Mehmet TÜRKMEN

Ebu'l-Velid, Ebû Abdir-Rahmân ve Ebu'l-Hüsâm diye anılan Hassân b. Sâbit şiirleri ile Resûlullah (S.A.V.) i müdafaa etmesi sebebiyle (Şâiru'n-Nebi, Şâiru Rasûlillah) adını almış ve bu sebeple de pek haklı olarak büyük bir itibar kazanmıştır. Annesi Füreyya binti Hâlid b. Kaystır (1).

Hassan kelimesi eğer Hüsn kökünden türediği kabul edilirse fa'-al vezninde olduğundan munsarif, hasse kökünden çıktığı kabul edilirse fa'lan vezninde olduğu için gayr-i munsariftir.

Yapılan rivayetlere göre 562 veya 563 tarihinde Medine'de doğduğu anlaşılmaktadır. Resûlullah (S.A.V.) doğduğu zaman Hassân b. Sâbit yedi veya sekiz yaşlarında bulunuyordu. Hz. Muhammed'in Medine'ye teşriflerinde Hassân b. Sâbit 60 - 61 yaşında olduğuna ve Hz. Muhammed (S.A.V.) de 53 yaşında hicret ettiğine göre Hassân bin Sâbit'in Peygamberimizden yedi ila sekiz yıl önce doğduğu fikri doğruluk kazanmaktadır. 60 - 61 yaşında iken müslümanlığı kabul ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre ömrünün altmış senesini câhiliyye devrinde, altmış senesini de müslüman olarak geçirmiştir. Bununla beraber hangi hâdise üzerine ve nasıl müslüman olduğu bilinmemektedir (2).

Sülalece şâir olan Hassân b. Sâbit'in İslâm'dan önceki hayatını incelediğimiz zaman birbirleri ile devamlı mücadele halinde bulunan Evs ile Hazreç kabileleri arasındaki mücadeleye şiirleri ile katılmış ve kendi kabilesine bu şekilde destek olmayı üslenmiş olduğunu görüyoruz. Şâir bu devirde devamlı olarak bir yerde bulunmayıp bir sene memleketi Medine'de kalır, ertesi sene ise kendi memleketi dışına çıkar, bilhassa Şam'da Gassânî sarayına gider ve meliklere yazdığı medhiyelerle bol câizeler (bahşişler) alırdı (3).

- (1) Ebûl-Ferec el-İsferânî Kitâbu'l-Egâni c. 4. s. 138 Beyrut 1955; Hassan b. Sâbit Divânü Hassân b. Sâbit s. 5 Beyrut (1966-1386 h.); İbn-i Hacer El Askalani El-İsâbe fi temyiz -is- Sahâbe c. I, s. 325. Mısır 1939 M. 1358 H.
- (2) İbn-i Hişâm Essiret'ün nebeviyye c. I, s. 168 Mısır (1936-1355 h.) İbn-i Kuteybe El-Sıru Ve'l-Şuarâi s. 170 Beyrut 1902.
- (3) El-Zirikli, Hayrud-din, El-E'lâm c. 2. s. 188. Beyrut (1969-1389 h.)

Diğer meşhur şâirler gibi O da Ukaz panayırına gider ve şiir müsabakalarına katılırdı. Bu müsâbakalardan birinde A'şâ birinci, kadın şâir Hansâ ikinci gelmiş idi. Bu olay üzerine yarışmanın hake- mi bulunan Nâbiğa El-Zübyâni'ye karşı gelmiş ve hatta kendi- sinin Nâbiğa'dan da üstün olduğunu söylemiş ve yarışmanın hake- mine meydan okumuştı.

Kendisi zannedildiği gibi cimri değildi. Örnek olarak şu olay anlatılır : Şam ziyareti sıralarında bir gün A'şa Bekr b. Vâil ile karşılaşmış ve cahiliyye devrinde bir çoğunun yaptığı gibi bunlar da Şamda bir meyhaneye girmişlerdi. Şarapçıdan içki isteyip biraz içtikten sonra Hassan b. Sâbit uyuya kalmıştı. Bir ara A'şa'nın şarapçıyı çağırıp Hassan'ın hesabı ödemekten kaçındığını söyledi- ğini duyunca A'şânın uyumasını beklemiş ve uyumuş pozisyonu- na bürünmüştü. A'şa'nın uyuması üzerine ayağa kalkan Hassan meyhanedeki bütün şarapları satın alıp ortalığa boşaltmıştı. Dökü- len içkinin ayağının altını ıslatması üzerine uyanan A'şâ; mesele- yi anlamış ve arkadaşından özür dilemişti (4).

Şâirin şekil ve şemâli hakkında pek az malûmatımız vardır. Bu cümleden olarak onun bıyığını, sakalından sadece alt dudak ile çenesi arasında kalan kısmını (küçük kılları) kına ile boyadığını söyleyebiliriz. Bir gün oğlu Abdurrahman'ın babasına neden sade- ce alt dudak altındaki kılları boyayıp sakalının hiç bir tarafını bo- yamadığını sorması üzerine «Kan yalayan arslana benzemem için» şeklinde cevap vermişti. Kâkülünü gözlerinin arasına kadar sarkı- tırdı. Dili çok uzundu. Hatta burnunun ucuna değecek kadar uzun olduğu söylenir (5).

Şairin İslâm'dan önceki hayatının nasıl ve hangi olay üzeri- ne sona erdiğini kat'i olarak bilmemekle beraber daha önce belir- tildiği gibi onun 60 yaşında müslüman olması ihtimali kuvvetli- dir (6).

Bundan sonraki hayatının Hz. Peygamberin yanında geçtiği- ni, onu övmek için şiirler fahriyeler yazdığını, din ve peygamber düşmanlarına karşı hicriyeler söylediğini görüyoruz. Muteber kay- naklarda zikredildiğine göre şâirin tabiat-ı asliyesinde korkaklık

(4) Ebu'l-Ferec El-Aşfahani c. 4, s. 171

(5) Ebu'l-Ferec El-Aşfahani c. 4, s. 140

(6) Ebu'l-Ferec El-İsfehâni, c. 4, s. 156; İbn-i Hacer El-İsfehâni c. I. s. 325.

bulunduğu ve ne peygamber (S.A.V.) in ne de ashabın yaptığı hiç bir savaşa katılmadığı söylenir. Hendek savaşında çocuk ve kadınlarla birlikte kendisine ait kalede kaldığı bir sırada dışardan kendilerini gözetleyen bir Yahûdiyi Abdülmuttalibin kızı Safiyye göstererek onun içeriyi gözetlediğini ve bakması sakıncalı olduğundan yahudinin öldürülmesi gerektiğini söylemişti. Ama Hassân b. Sâbit'in «Allah seni affetsin, biliyorsun ben böyle bir şey yapamam» demesi üzerine adı geçen kadın kaleden inip eline geçirdiği bir odunla yahûdiyi öldürmüştü ve tekrar kaleye çıkmış, öldürdüğü yahudi erkek olduğu için soymayı uygun bulmadığını onu Hassân b. Sâbit'in soymasının uygun olacağını bildirmesi üzerine O; «Ey Abdülmuttalib'in kızı, onu soymaya ne hacet var» şeklinde mukabelede bulunmuştu (7).

Kureys'in ileri gelenleri peygamber (S.A.V.) i hicvetmeye başladıkları zaman onlara önce Hz. Ali (R.A.) in cevap vermesi düşünüldüyse de buna Hz. Peygamber izin vermedi. Bu zor meseleyi Hassân b. Sâbit aldı. Fakat Hz. Muhammed (S.A.V.) bu meselede tereddüt ediyordu. Çünkü hicvedilecek kimseler uzak veya yakından akrabası idi. Hassân b. Sâbit «Ey Allah'ın Resûlü ben seni onların arasından hamurdan kıl çeker gibi ayırırım» diyerek tereddüdünü gidermişti. Buna rağmen hicviden önce kimi ne şekilde hicvedeceği konusunda Hz. Ebûbekir (R.A.) ile müşâvere yapmasını emretmişti. İşte Hassân b. Sâbit hicviyelerine bu şekilde başladı. Kureyslilerden Ebû Süfyân b. El-Hâris, Amr b. el-Âs ve Abdullah el-Zibar'a gibileri peygamberimizi hicvetmeye başladılar. Olayların bu şekilde gelişmesi üzerine Hassân b. Sâbit aldığı izin ve vazifeye göre onları hicivleri ile perişan etmeye başladı.

Bunun üzerine bir çok ehemmiyetli hadiseler için hicviye, yapılan hicivler cevap, mersiye, fahriye gibi değerli şiirler yazmaya başladı. Uhud muharebesi ile ilgili hiciv ve hicviye cevapları ile Hz. Hamza'nın şehid edilmesi üzerine yazdığı bir de mersiyesi vardır. Ayrıca divanında Bedir muharebesi ile ilgili birkaç şiiri yer almaktadır. İttifakla kaydedildiğine göre en büyük başarılarından birisi Müslümanların ellerindeki esirlerini kurtarmak için gelen Benî temîmlilerin elçilik heyetine karşı olmuştur. Bu başarısı ile onların İslâmı kabul etmelerine sebep olduğu gibi Müslümanların da yüzlerini güldürmüştür. Çünkü bu heyet Müslümanlarla boy ölçüşmek için en meşhur şâir ve hatipleriyle gelmişlerdi. Gelen heyet kasidesini okuyup bitirince Hz. Muhammed (S.A.V.) in emri ile

(7) Ebu'l-Ferec El-İsfehâni c. 4. s. 168.

Hassan b. Sâbit'in cevap mâhiyyetindeki kasidesini dinleyen karşı taraf hem yenilgiyi kabullenmiş, hem de Müslüman olmuşlardı. Verilen bilgilere göre sayıları 70 - 80 civarında olan bu hey'et gelmişler ve Hz. Muhammed (S.A.V.) in hücrelerine yakın bir yerde «Yâ Muhammed dışarıya çık seninle boy ölçüşmek için şâir ve hatiplerimizle geldik» şeklinde kaba ve terbiyesiz şekilde bağırmağa başlamışlardı.

Güvenilir kaynaklardan öğrendiğimize göre Hz. Muhammed (S.A.V.) bu hadise üzerine Hassan b. Sâbit'e mescitte bir minber yaptırmış ve Onu minbere oturtarak «Allah'ın Rasûlünü müdafaa ettiği müddetçe Rûhulkudûs (Cibril) Hassânla beraberdir» (8) buyurmuştur.

Ifk hadisesi ile münasebeti :

Peygamberimizin zevcesi Hz. Aîşe ile Saffan b. Muttal'a zina isnadı hadisesine adı karışan Hassân b. Sâbit'in bu mesele dolayısı ile değeri epeyce sarsılmıştı. Bu gayr-i meşru münasebet iftirasını Mistah, Hamne ve Hassan b. Sâbit yapmışlardı. Neticede Hz. Aîşe'nin suçsuzluğu vahiy yoluyla tesbit edilince bazı rivayetlere göre Hassân b. Sâbit'e kırbaç cezası verilmişti (9). Fakat Hassân b. Sâbit yazdığı medhiyelerle Hz. Aîşe'nin gönlünü almış ise de Saffan b. Muattal bu mesleyi bir türlü unutamıyordu. Neticede bir gün Hassan b. Sâbit'in kendisini hicvettiğini bahane ederek ona saldırdı ve arkasından kılıç ile ağır bir şekilde yaraladı (10). Bu olay üzerine Allah'ın Rasûlü; Mukavıs tarafından Mısır'dan gönderilen câriyelerden Sirin'i Hassan'a verdi. Ifk hadisesi ile durumu iyice sarsılan Hassan b. Sâbit'in böylece gönlü alınıyor ve morali düzeltiliyordu. Buna rağmen değerinin epeyce sarsıldığını görüyoruz. Verilen bilgilere göre ona mel'un diyecek kadar ileri gidenler olmuştu. Fakat ne olursa olsun ona karşı söylenen mel'un sözü haksız ve yakışsız bir isnattan başka bir şey değildir. Sa'd b. Cübeyr anlatıyor : «Biz İbn-i Abbas ile otururken yanımıza Hassân geldi. Oradakilerden bazılarının la'în (la'netlenmiş) demesi üzerine İbn-i Abbas «O la'netlenmiş değildir. Yemin olsun ki o eliyle, di-

(8) Ebu'l-Ferec el-İsfehâni c. 4. s. 150 - 151; İbn-i Hacer el-Askalâni c. I. s. 325 ve Tecrid-i Sarih tercümesi c. 9. s. 248 - 149. Ankara 1971 Diyânet İşleri Yayınları sayı : 123 - 6.

(9) Fazla bilgi için bk. Merhûm Elmalî'nin Hak Dini Kur'an Dili adlı eserini c. 5, s. 3483 - 3490.

(10) Ebu'l-Ferec El-İsferâni. c. 4. s. 162.

liyle Rasûlullah'a yardım etmiştir.» Hülâsa olarak deriz ki Hz. Aîşe'nin Hassan b. Sâbit'i övmesi ve peygamber efendimizin de Onun şiirlerini dinlemesi göz önüne getirilirse Ona mel'un demek epeyce mahzurlu bir iştir (11).

Hz. Peygamber'in âhirete irtihâlinden sonra Hassân b. Sâbit'in hayatı hakkındaki bilgilerin azalmış olduğunu görüyoruz. Artık şâir eski canlılığını kaybetmiştir. Onun Fahriyye, hiciviyye ve met-hiyye çağlayanı arasına haykırmaktadır. Çünkü asıl menba olan Hz. Muhammed (S.A.V.) dâr-ı fenâyâ vedâ etmişti. Hz. Peygamberi övmeyi İslâm ve Peygamber düşmanlarını yermeyi kendisine vazife edinmiş bir şâirin çağlayanı artık eskisi gibi her gün gürleyebilir miydi ? Bununla beraber irtidat hadiselerine karşı aynı şekilde suskun duran şâir Hz. Ebûbekir'in hilâfetine karşı çıkanları hicvetmiştir.

Hz. Ömer zamanında gözlerini kaybeden şâirin —şiirlerinden anladığımızı göre— bundan pek etkilenmediğini görüyoruz. Bu devirde Hz. Ömer'in şâirlerin sözlerine pek değer vermemesi yüzünden Hassân b. Sâbit eski değerini kaybetmiş bulunuyor. Öyleki bir gün mescitte Hassân-b. Sâbit şiir okurken Hz. Ömer gelmiş ve onu kovmak istemişse de şâir ona «Burada senden daha hayırlısı (Hz. Muhammed) bulunduğu halde ben şiir okudum» demesi üzerine Hz. Ömer (R.A.) fikrinden ve sözünden vaz geçmiştir.

Müslüman olduğu halde sırf nefsâni bir mesele yüzünden İslâmı terkedip İstanbul'a kaçan Gassan hükümdarı Cebele b. Eyhem; Hassân b. Sâbit'in eski dostlarındandı. Onu hiç unutamıyordu. Bir gün Muâviyenin elçisi Bizans İmparatoruna gelmişti. Bunu fırsat bilen Cebele her şeyden önce elçilerden Hassân b. Sâbit hakkında fikir aldı. Gözlerinin kör olmuş olduğunu duyunca çok üzüldü ve 500 dinâr ile 5 aded ipek elbise göndererek eğer ölmüş ise mezarına örtülmesini paralara da deve alıp mezarı başında kurban etmesini söylemişti. Bu hadisenin Hz. Ömer (R.A.) devrinde vuku bulunduğunu söyleyenler varsa da Muâviye devrinde cereyan etmesi ihtimali daha kuvvetlidir. Hz. Osman (R.A.)'ın ölümü üzerine çok mersiyeler yazdığını divanından öğrenmekteyiz. Hz. Osman'ın ölümünden sonra Hz. Ali (R.A.) halife olunca şâir'in ha-

(11) Ebu'l-Ferec El-İsfehâni c. 4. s. 150.

lifeye bîat etmeyenler arasında olduğunu görüyoruz. Ölümü Muâviye'nin hilâfetinin son zamanlarına rastlar (661 - 680). Öldüğü zaman 120 yaşında bulunuyordu.

Eseri ve Edebî Şahsiyeti :

Hassân b. Sâbit'in eser olarak şiirlerini ihtiva eden bir divanı vardır. Kendisi bütün arabın ittifakına göre Medinelilerin en büyük şâiri idi. Her dönemde yazdığı şiirleri değerli olmakla beraber bihassa câhiliyye devrinde yazdıkları edebî değer bakımından çok kıymetlidir. Böyle olmasına rağmen müslüman olduktan sonraki şiirlerini Hz. Muhammed (S.A.V.) çok beğeniyordu. Hatta bir defasında şiirlerini dinledikten sonra «Senin şiirlerin gecenin karanlığında düşmana okun saplanmasından daha tesirlidir; sen Allah ve rasûlünü müdafaa ettikçe Rûh'u-l-Kudüs (Cibril) seni (te'yid edecektir)» buyurmuştur.

İslâmî devirde yazdığı şiirlerinde; diğer câhiliyye şâirlerinde görülen garib teşbih ve mecazlar pek yoktur. Onun şiirleri sâde, akıcı ve uslûbu itibarile sağlamdır. Fakat câhiliyye devri şâirlerinin bir çokları gibi o da İslâmdan önceki devresinde cinlerden ilham aldığı fikrini savunmaktadır. İslâmdan önceki devrede yazdığı şiirleri incelenince bu fikri açıkça görmek mümkündür. Câhiliyye devrinde düşmanı olan bir şâir kendisine hücum edilince kendisi de karşı hücumla geçmek zorunda kalırdı. Eğer düşmanına hücumla mukabelede bulunmazsa câhiliyye insanının telakkisine göre sadece kendi itibar ve şerefini kaybetmekle kalmaz aynı zamanda kabilesinin de şeref ve haysiyetini ayaklar altına almış sayılırdı. Şayet düşmanını hicvedememişse bunun sebebini cinnin gelip kendisine kelimeleri fısıldamadığını savunur fakat hiç bir zaman beceriksizliğini kabullenmezdi. Hassân b. Sâbit; bu durumu yani cinnin ilhamını yukarıdan aşağıya doğru inen bir sese benzetiyor ve «Sâkin bir gecede bir kâfiye seslendi ve bununla göğün boşluğundan onun inişini —ses— aldım» şeklinde ifade ediyor. Yukarıya aldığımız beyitteki kâfiye sözü kaside anlamına kullanılmıştır (15).

Hicivlerinde ahlâk dışı unsurlara pek yer verilmemiştir. Onlarda diğer şiirleri gibi akıcı bir uslûbun hakim olduğunu görüyoruz. Aşağıya aldığımız örnek Hâris b. Kâb oğullarına hicviye olmak üzere yazılmıştır. «Ey Hâris oğulları akıllarınız sizi bana hücum

(15) Hassan b. Sâbit s. 196.

etmekten alıkoymuyor mu ? Böyle bir harekete girişmeyeceğinizi biliyorum. Çünkü sizler içleri boş vücutları iri ve fakat akılları kıssa kimselersiniz. Bir kavmin vücûdunun iri olup boylarının uzun olmasından bir şey çıkmaz (bir şey çıkmaz diye iddia ediyorum). Çünkü onlar katır yapılı ve kuş beyinli insanlardır» (16).

Hayatını anlatırken değindiğimiz gibi şâirimiz pek cesaretli olmamasına rağmen şiirlerinde kendisini arslana benzeteceği yerde teşbih-i maklûb yapıp arslanı kendisine benzetmiştir ki kendisinin arslandan daha kuvvetli ve cesaretli olduğuna işaret etmek istemiştir. Şâirin kağıt üzerindeki cesaretine bir örnek olmak üzere Rebia b. Hâris'e tehdit olmak üzere söylediği şiirinden bir bölümü buraya almak istiyorum.»

«Sen arslanı kızdırdığın zaman onu —arslanı— Hassân b. Sâbit zannedersin.»

«Ben sayıları (30 - 40) civarındaki ceylan yavrularını iki dağ arasındaki geniş düzlüklerde kovalayan ve izleyen parçalayıcı bir arslanım» (17).

İslâmî devirde yazdığı şiirlere örnek olmak üzere Hz. Muhammed (S.A.V.) için söylediği bir mersiyesinden üç beyit sunmak istiyorum.

«O (Resûlullah) Allah'tan sonra tâbi olduğumuz bir zıyâ ve bir nürdu. Aynı zamanda O; kulağımız ve gözümüzdü. (Yani gördüğümüz ve işittiğimiz her şeyde O vardı.)»

«Onu mezarına gömdükleri ve üzerine toprak attıkları gün Allah keşke kimseyi yaşatmasaydı» (18).

Şiirlerinde sanattan çok fikirlerin samimi olarak işlenmiş olduğunu görüyoruz. İfadeler derin ve çekicidir. Medhiyeleri hicivlerine nazaran çok sade ve derin anlamlıdır. Hicivlerinde Rasûlullah'ın iznini alarak söylediği için aşırılığa kaçılarak yapmacık ifadelerden sakınılmıştır.

(16) Hassân b. Sâbit s. 122.

(17) Hassân b. Sâbit s. 44.

(18) Hassân b. Sâbit s. 93.

O; sözlerini hep ölçülü söylemiş aşırılığa kaçmamıştır. Müşrikler onun kalemi önünde dize gelmişler, edebi sanatı karşısında eriyip gitmişlerdir.

O attığı zaman layık olanı ve olmayanı çok iyi seçmesini bilirdi. Misal olmak üzere Tecrid-i Sarih'in 1438 nolu hadisini zikrederek yetinmek istiyorum.

«Âişe (R.A.) dan şöyle dediği rivâyet olunmuştur : (Şâir Hasan, (Kureyş) müşriklerini hicvetmek üzere Nebi (S.A.V.) den izin istemişti. Resûlullah :

— (Kureyş içindeki) benim nesebim ne olacak ? diye sordu. Hassân :

— Yâ Rasûlullah : Hiç şüphesiz ben, seni (soyun benî Hâşimi) Kureyş soyları arasından hamurdan kıl çeker gibi muhakkak çeker çıkarırım, diye cevap verdi (19).

(19) Tecrid-i sarih s. 248-249.